

ΚΟΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ 1946-1964

Η εκλογική γεωγραφία των πολιτικών δυνάμεων – ΕΚΚΕ 1985

Ηλία Νικολακόπουλου

Ο Νικολακόπουλος παρουσιάζει μια σημαντική μελέτη εκλογικής γεωγραφίας, που έρχεται να καλύψει ένα ουσιαστικό κενό στις μελέτες για την πολιτική ζωή στην Ελλάδα στη μετεμφυλιακή περίοδο.

Μετά από την κλασική μελέτη του Jean Meynaud (*Les forces politiques en Grece 1964*) το πεδίο έμενε ανοιχτό για την οριστική μελέτη και στο εθνικό επίπεδο. Οι μεταγενέστεροι μελετητές, όπως π.χ. ο Ligg, δεν αποτολμούσαν το εγχείρημα αυτό, επειδή απαιτούσε την επίλυση τόσο μιας σειράς από θεωρητικά προβλήματα όσο και την επεξεργασία ενός τεράστιου εμπειρικού υλικού που είχε μείνει ουσιαστικά ανεκμετάλλευτο. Αυτήν τελικά την πρόκληση αποδέχτηκε ο Νικολακόπουλος προχωρώντας στη μονογραφική παρουσίαση δέκα εκλογικών αναμετρήσεων, αρχίζοντας από τις εκλογές του 1936 και καλύπτοντας όλες τις εκλογικές αναμετρήσεις μεταξύ 1946-1964 καθώς και το δημοψήφισμα του 1946.

Στο θεωρητικό επίπεδο επεξεργάστηκε για την ελληνική περίπτωση το μοντέλο του Stein Rokkan που είναι το επικρατέστερο για την ανάλυση των ευρωπαϊκών πολιτικών κομμάτων. Αυτό το μοντέλο επιχειρεί μια σύζευξη του λειτουργικού πρότυπου με τη συγκρουσιακή θεωρία. Θεωρεί ότι οι βασικοί άξονες για τη δημιουργία των σύγχρονων ευρωπαϊκών κομμάτων είναι αντίστοιχα ο λειτουργικός και ο διατοπικός. Αυτοί οριοθετούν και τις συγκρούσεις που προκαλούν οι δυο βασικοί μετασηματισμοί που συντελούνται στο Δυτικό Ευρωπαϊκό χώρο: εθνική ολοκλήρωση και βιομηχανική επανάσταση. Μια από τις σημαντικές επινοήσεις του μοντέλου είναι η ενοποίηση στο διατοπικό άξονα των διαφόρων γλωσσικών, θρησκευτικών και περιφερειακών αντιθέσεων. Τα κόμματα που εκφράζουν αυτές τις διαιρέσεις είναι φυσικό να συγκεντρώνουν τη δύναμή τους σε ορισμένες περιφέρειες, με αποτέλεσμα να παρουσιάζουν έντονες γεωγραφικές διαφοροποιήσεις στην εκλογική τους επιρροή. Στο λειτουργικό άξονα τοποθετούνται οι αντιθέσεις που απορρέουν από τη βιομηχανική επανάσταση. Οι αντιθέσεις στην αγορά εργασίας οδήγησαν στην κινητοποίηση της εργατικής τάξης και στη διαμόρφωση σοσιαλιστικών και κομμουνιστικών κομμάτων. Έτσι, καταλύονται σταδιακά οι γεωγραφικές διαφοροποιήσεις και διαμορφώνονται διατοπικές συμμαχίες.

Το πρόβλημα είναι πώς θα μεταφερθεί αυτό το υπόδειγμα στον ελληνικό κοινωνικό σχηματισμό, όπου τόσο η εθνική ολοκλήρωση όσο και ο απόηχος της βιομηχανικής επανάστασης ακολούθησαν διαφορετική πορεία από τα άλλα κράτη της Δυτικής Ευρώπης. Σύμφωνα με τον Νικολακόπουλο, με ορισμένες προσαρμογές το πρότυπο αυτό προσφέρεται για την ανάλυση της ελληνικής πολιτικής εξέλιξης. Εντοπίζει στο διατοπικό άξονα τη διαδικασία της εθνικής ολοκλήρωσης και στο λει-

τουργικό τις αντιθέσεις που απορρέουν από τη διαστρεβλωμένη καπιταλιστική ανάπτυξη. Στον πρώτο άξονα τοποθετείται ο Διχασμός και στο δεύτερο ο Εμφύλιος, αντιθέσεις που έπαιξαν καθοριστικό ρόλο για τη διαμόρφωση των πολιτικών αντιπαραθέσεων στη μεταπολεμική περίοδο. Εδώ, κατά το Νικολακόπουλο, έγκειται η ευριστική εμβέλεια του υποδείγματος ROKKAN για την ελληνική περίπτωση. Δηλαδή με σύζευξη των δύο αξόνων, τοπικού-λειτουργικού, εντοπίζουμε το παραταξιακό σχήμα που χαρακτηρίζει την ελληνική πολιτική, Δεξιά-Κέντρο-Αριστερά, και ξεφεύγουμε από τη διχοτομική λογική Δεξιάς-Αριστεράς. Έτσι το σχήμα αυτό καλύπτει τις διαφορές από το Ευρωπαϊκό κομματικό πρότυπο, δηλ. οι καθυστερήσεις που παρατηρούνται στον ελληνικό κοινωνικό σχηματισμό εμποδίζουν την ενεργοποίηση των αντιθέσεων που εκφράζονται στο λειτουργικό άξονα και διαιωνίζουν αυτές που εκφράζονται στον τοπικό.

Θα μπορούσε βέβαια κανείς να προβάλει την ένσταση ότι, επειδή στο μοντέλο ROKKAN είναι ενσωματωμένη η λογική του Δυτικού κοινοβουλευτικού πρότυπου, τείνει να υποβαθμίζει κάποιες ιδιαιτερότητες του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού και να υπερτονίζει τα στοιχεία της υπέρδρασης. Δηλαδή η μετάβαση από το διατοπικό στο λειτουργικό που εντοπίζεται πολύ σωστά από το Νικολακόπουλο σαν το κυρίαρχο χαρακτηριστικό των μεταπολεμικών πολιτικών εξελίξεων, δε συνεπάγεται αυτόματα και την κατάργηση των πολιτικών αναχρονισμών, όπως, π.χ. της πελατείας. Αντίθετα, θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι σε έναν κοινωνικό σχηματισμό όπως ο ελληνικός τα πελατειακά χαρακτηριστικά αναπαράγονται μέσα από τη διαστρεβλωμένη ανάπτυξη του καπιταλισμού.

Ας δούμε τώρα πώς μ' αυτό το υπόδειγμα επεξεργάστηκε το σημαντικό εμπειρικό υλικό ο Νικολακόπουλος. Η τομή του διχασμού καταγράφεται γεωγραφικά με τη διαφοροποίηση Παλιάς Ελλάδας-Νέων Χωρών, που αποτέλεσαν αντίστοιχα τις βάσεις για τη Βενιζελική και Αντιβενιζελική παράταξη. Αυτές οι έντονες γεωγραφικές διαφοροποιήσεις διατηρούνται και στις πρώτες μεταπολεμικές εκλογές (σύγκρινε π.χ. *Χάρτη 2* σελ. 367 με *Χάρτη 9* σελ. 413 και *Χάρτη 1* σελ. 365 με *Χάρτη 8* σελ. 411). Γιατί με την ήττα της Αριστεράς στον εμφύλιο επιδραδύνεται η καταγραφή των ουσιαστικών ανακατατάξεων που συντελούνται στη μεταπολεμική περίοδο αλλά και των κοινωνικοοικονομικών αλλαγών που διαμορφώνουν καινούριες συμμαχίες μεταξύ των αστικών στρωμάτων.

Ο εμφύλιος αποτελεί τομή για την ανασυγκρότηση των πολιτικών δυνάμεων της χώρας στον άξονα της οικονομίας ολοκλήρωσης (δλέπε και την παρατήρηση του Νικολακόπουλου για την εντονότερη έκφραση ταξικών χαρακτηριστικών στη λαϊκή βάση του ΕΑΜ προς το τέλος της κατοχικής περιόδου και αμέσως μετά την απελευθέρωση σελ. 71). Αλλά η έκβαση του εμφύλιου και οι πληθυσμιακές μετακινήσεις που προκαλεί ανατρέπουν την πολιτική έκφραση αυτών των συγκρούσεων. Είναι δε χαρακτηριστικό ότι ενώ στη Δυτική Ευρώπη συντελείται από τα σοσιαλιστικά κόμματα στην Ελλάδα συντελείται από διαταξιακά, πελατειακά. Εξέλιξη που σηματοδοτείται με την ανάδειξη του άξονα αστικά κέντρα-αγροτικές περιφέρειες σε αποφασιστικό για τη διαφοροποίηση των πολιτικών πρακτικών των εκλογών.

Μετά τις πρώτες εκλογές, ο άξονας αυτός γίνεται αποφασιστικός για την καταγραφή του γεωγραφικού προφίλ των τριών μεγάλων παρατάξεων. Η Δεξιά δλέπουμε ότι έχει ισχυρή αγροτική βάση, δηλαδή μεγαλύτερη συγκέντρωση ψήφων στην ύπαι-

θρο από ότι στα αστικά κέντρα. Η Αριστερά παρουσιάζει την αντίστροφη εικόνα: σημαντική συγκέντρωση ψήφων στα αστικά κέντρα και αδυναμία στην ύπαιθρο. Το Κέντρο έχει μια πιο ισορροπημένη γεωγραφική κατανομή ψήφων ανάμεσα στις αστικές και αγροτικές περιοχές.

Ποιες όμως είναι οι επιπτώσεις της μετατόπισης από το διατοπικό στο λειτουργικό άξονα για τη διαμόρφωση της λαϊκής βάσης των κομμάτων;

Στη φιλολογία για τα κόμματα της Δυτικής Ευρώπης συζητούνται ήδη οι υποθέσεις για την αποδυνάμωση του ταξικού χαρακτήρα των μεγάλων κομμάτων. Π.χ. στην Αγγλία οι μη χειρώνακτες Συντηρητικοί ψηφοφόροι και οι χειρώνακτες Εργατικοί ψηφοφόροι αποτελούσαν στο 1983 λιγότερο από το 1/2 του εκλογικού σώματος, ενώ το 1966 αποτελούσαν τα 2/3. Είναι πιθανό ότι στην Ελλάδα μόνον η Αριστερά παρουσιάζει ένα κέντρο βάρους στα αστικά κέντρα και ιδιαίτερα στις εργατικές συνοικίες και σ' αυτές που συνοικούνται από πρόσφατους μετανάστες. Αλλά η Δεξιά και το Κέντρο, παρά την εθνοποίηση της ψήφου, εξακολουθούν να παρουσιάζουν έντονα τα χαρακτηριστικά των διαταξικών κομμάτων. Η διαφορά τους είναι ότι η Δεξιά είχε ισχυρή συγκέντρωση ψηφοφόρων στην ύπαιθρο. Εδώ ερχόμαστε σ' ένα κρίσιμο θέμα για τη διερεύνηση της ρευστότητας της λαϊκής βάσης των κομμάτων στις χώρες της περιφέρειας και ημιπεριφέρειας, το πρόβλημα της πατρωνείας και του πελατειακού συστήματος.

Έχει χυθεί πολύ μελάνι τον τελευταίο καιρό στη συζήτηση για το πελατειακό σύστημα (δηλαδή σε τι βαθμό ισχύει ότι οι λαϊκές τάξεις δεν ψηφίζουν σύμφωνα με τα συλλογικά τους συμφέροντα, αλλά ανταλλάσσουν την ψήφο τους με υλικές παροχές που τους έδωσαν ή τους έταξαν). Παρά το γεγονός ότι ο Νικολακόπουλος, ακολουθώντας τη λογική του υποδείγματος ROKKAN, υπερτονίζει τις καταλυτικές επιδράσεις που είχε η οικονομική ανάπτυξη στις πελατειακές εξαρτήσεις, το εμπειρικό του υλικό αναδεικνύει πολύτιμα στοιχεία για τη λειτουργία του πελατειακού συστήματος. Π.χ. είναι ιδιαίτερα σημαντική η επισημάνση της διαφοροποίησης των πολιτικών πρακτικών των α-

γροτικών στρωμάτων στην περίοδο 1961-1964. Δηλαδή η στρόφη του αγροτικού πληθυσμού προς την Ένωση Κέντρου δεν ήταν ομοιόμορφη. Τα περισσότερα εύπορα αγροτικά στρώματα που βρίσκονταν στις πεδινές περιοχές υποστήριξαν την Ένωση Κέντρου, ενώ τα πιο εξαθλιωμένα στις ορεινές περιοχές εξακολούθησαν να υποστηρίζουν την ΕΡΕ (σελ. 291-293).

Έτσι έχουμε μια ενίσχυση της υπόθεσης που έχουν προτείνει άλλοι ερευνητές ότι οι πελατειακές σχέσεις ήταν πιο σταθερές και λειτουργούσαν ενισχυτικά για την κυρίαρχη ιδεολογία στις πιο καθυστερημένες οικονομικά περιοχές, όπου και οι κομματάρχες συναντούσαν λιγότερο ανταγωνισμό. Ενώ αντίθετα στις πιο εύπορες περιοχές, όπου και οι πελατειακές εξαρτήσεις ήταν πιο χαλαρές και υπήρχε ισχυρός ανταγωνισμός μεταξύ των κομματάρχων, δεν εμπόδισαν τις πολιτικές μετατοπίσεις.

Είναι ενδεικτικό λοιπόν ότι σε κοινωνίες σαν την ελληνική, που κυριαρχούν τα διαταξικά, κόμματα η εθνοποίηση της ψήφου συμβάδιζε με τη διατήρηση των πελατειακών εξαρτήσεων και γενικότερα την ανάπτυξη κομμάτων με λαϊκιστικό χαρακτήρα, όπως π.χ. ο Ελληνικός Συναγεαγμένος και η ΕΡΕ (Νικολακόπουλος, σελ. 94).

Με την εύστοχη επιλογή της χαρτογραφικής μεθόδου η μελέτη του Νικολακόπουλου αποφεύγει το σκόπελο των οικολογικών διερευνήσεων για την κοινωνική βάση των κομμάτων. Ακριβώς επειδή ο ελληνικός κοινωνικός σχηματισμός λόγω της διαστρεβλωμένης ανάπτυξης του καπιταλισμού παρουσιάζει μια αδιαφανή ταξική συγκρότηση, η επιλογή αυτής της μεθόδου ήταν η καταλληλότερη. Θέτει όμως και τα θεμέλια για τη μελέτη της λαϊκής βάσης και της ταξικής συγκρότησης των κομμάτων, που, όπως αναφέραμε, είναι ιδιαίτερα προβληματική στην Ελλάδα. Χάρη στην εκχέρωση του εδάφους που έχει ήδη γίνει από τον Νικολακόπουλο, με την οξυμένη ευαισθητοποίησή του στα προβλήματα τοπικής ιστορίας, γίνεται τώρα δυνατή η πραγματοποίηση πολλαπλών μονογραφιών για το τοπικό επίπεδο, που θα οδηγήσουν στη δρομολόγηση της μελέτης αυτών των προβλημάτων.

Μαρία Κομνηνού